

Maandblad van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging
gevestigd te Amsterdam

Wandeling in de late zomer

door dr. B. Hubert

Op een zondag (19 september), een van de laatste dagen van de zomer van 1976, besloten mijn vrouw en ik een wandeling te maken naar het Engelse Werk, een groot park, bij Zwolle. Langs de kortste weg duurt die tocht vanaf ons huis slechts een gering aantal minuten, maar meestal kiezen we de weg over de Spoolderberg en via de sluisjes bij het voormalige Katerveer.

In de tijd dat E. Heimans in Zwolle woonde, was de Spoolderberg volgens een van zijn publicaties begroeid met sparren. Nu vindt men er statige loofbomen. Het is te hopen dat de verkeerstechnici deze heuvel in de toekomst zoveel mogelijk weten te sparen. Op deze kleine heuvel werd in de tiende en elfde eeuw recht gesproken door de Bisschop van Utrecht. Hij was in die tijden de opperste rechter en met zijn afgevaardigden van de IJsselsteden en zijn leenmannen sprak hij daar recht in appèlzaken. Hoe dit later ging heb ik niet nagegaan. Het intense verkeer langs de invalsweg van Zwolle heeft een groot deel van de rust hier weggenomen.

De weg langs het nog niet gedempte deel van de Willemsvaart (Oude Veerweg) heeft daar een zeer brede berm met een dubbele rij statige eiken, later overgaande in een beukenlaan. Als we onder de eiken lopen, in het bijzonder in de late zomer en de herfst, zeggen we dikwijls tegen elkaar: 'Nu zijn we weer in het land van Heimans en Thijssse'. Beelden uit de bekende

albums van Verkade duiken onwillekeurig voor ons op. Door de week (als er niet gevoetbald wordt) is het hier stil en dan hoor je in het najaar het onregelmatige tikken van talloze vallende eikels.

Al spoedig komen we bij de sluisjes die geen betekenis meer hebben voor het verkeer te water, maar die wel een fraai geheel vormen in het milieu dat zeer zeker sterk geschaad zou worden als men hier iets ging veranderen. Gelukkig heb ik vernomen dat althans een deel van dit gebied op de monumentenlijst staat. Het eigenlijke veerhuis staat er nog, maar het is geruime tijd geleden uitgebrand. De wederopbouw voltrekt zich echter nu snel en van welingelichte zijde werd mij medegedeeld dat het gebouw in particuliere handen komt.

De aanlegplaats van de voormalige veerboot is niet erg indrukwekkend. Het water van de rivier is vuil en de plaatse-lijke land- en moerasflora zijn beslist niet rijk meer. Langs de Katerveerdijk gaan we nu verder in de richting van het Engelse werk. Rechts van ons is de dijk vrij sterk begroeid met Groot kaasjeskruid (*Malva sylvestris*) dat zijn vele betrekkelijk grote violette bloemen toont. De dijkflora is hier door recente dijkwijzigingen sterk veranderd en niet bepaald verrijkt. Langs het prikkeldraad en op de dijk van de oude IJsselbrug staan nog enkele tientallen planten van de Kruisdistel die echter veel te lijden heeft van afmaaien en bespuitingen.

Met enige moeite steken we nu de grote weg over en zien rechts van ons een gebied van de heer Dubbeldam. Mevrouw Haag van de Zwolse afdeling van de KNNV heeft daar enige tijd gewerkt en zij verstrekte mij de volgende gegevens over de inventarisatie:

'Onze dijken, die vroeger een nu voor ons ongekende bloemenweelde ten toon spreidden, doen dat nu niet meer. Oorzaken hiervan zijn o.a. het gebruik van kunstmest, wegverbreding, toeneming van het verkeer en nog tal van andere factoren. Toch vonden we rond Zwolle hier en daar stukjes, waarop nog veel van onze vroegere dijkflora aanwezig was! Een van die stukjes dijk is het deel langs het Engelse Werk en vooral het deel van de dijk naast de oude IJsselbrug (terrein van boer Dubbeldam). Helaas is hier alles overhoop gehaald i.v.m. de dijkverbredingen. Deze dijk bestaat uit twee loodrecht op elkaar staande delen, de dijk-helling langs de oprit van de IJsselbrug ligt op het zuid-oosten, het hieraan aansluitende deel langs de Katerveerdijk, op het zuid-westen.

Tijdens een speurtocht naar de dijkflora in het voorjaar van 1973 nam ik daar een kijkje en vond o.a. Kattedoorn (*Ononis spinosa*), Kleine pimpernel (*Sanguisorba minor*), Kruisdistel (*Eryngium campestris*), Weidegeelster (*Gagea pratensis*), en nog andere fluviatiele soorten. Bovendien stond er zeer veel Akkerdistel. Na een praatje met de heer en mevrouw Dubbeldam, die ik al jaren ken, beloofde hij mij die stukjes dijk niet te laten bespuiten, als wij (KNNV, afdeling Zwolle) ervoor zorgden dat hij zijn lastige distels kwijtraakte (Akkerdistels zijn van jaren her een schande voor een boer). De heer Dubbeldam meende dat de invasie van de akkerdistel te wijten was aan het feit dat de weiden daarvoor tot mei onder water hadden gestaan. De daarop volgende woensdagen trokken we eigenhandig (met handschoenen aan!) alle Akkerdistels weg.

Een inventarisatie in juni van dat jaar leverde voor de oosthelling o.a. behalve Kattedoorn, Kleine Pimpernel en Muurpeper, Tripmadam (*Sedum reflexum*), Aardbeiklaver (*Trifolium fragiferum*), Veldsla (*Valerianella locusta*), Blauw Walstro (*Sherardia arvensis*), en Ruige weegbree (*Plantago media*).

De helling op het zuid-westen leverde o.a. Kruisdistel, Speerdistel (*Cirsium vulgare*), Graslathyrus (*Lathyrus nissolia*), wel een erg klein exemplaar, en verder Weidegeelster (voorjaar), Vogelwikke (*Vicia cracca*) en Voorjaarsganzerik (*Potentilla tabernaemontani*). Volgens zeggen moet er ook Handjesgras staan, maar aangezien ik toen nog maar een enkel grasje kende, kon ik het dus zeker niet vegetatief herkennen. Daar heb ik mij niet verder aan gewaagd.

Door allerlei omstandigheden is er van verder onderzoek niets meer gekomen. Het ligt in de bedoeling er het volgend jaar weer verder te inventariseren, vooral daar het interessant is na te gaan wat zich heeft weten te handhaven of wat zich in de loop der jaren misschien herstelt (nov. 1976)'.

Nu betreden we het eigenlijke Engelse Werk. In dit fraaie park is het meestal erg stil, zelfs op zon- en feestdagen. Dit is wel jammer want dit gebied verdient meer aandacht.

In 1899, in de derde jaargang van De Levende Natuur schrijft E. Heimans een stukje getiteld: 'Na een onweer in het park, en een zonderlinge plant'. Dat park

is het Engelse Werk bij Zwolle, waarover hij dan o.a. zegt: 'Dat Engelsche Werk nu is een park, zoo mooi als er weinig in ons land zijn. Misschien ben ik in dit opzicht niet onbevooroordeeld, maar mij dunkt, het Haagsche bosch en de Haarlemmerhout zijn niet mooier. Al ontbreken, behalve op Zondag, in 't Zwolsche bosch de menschen... de vogels, en de eekhoorns, de vlinders en de mooie wilde planten maken het er voor een natuurliefhebber gezellig genoeg'.

In dat park vindt Heimans in 1899 voor het eerst de stinkzwam die in die tijd blijkbaar een grote bijzonderheid was. Hij zendt het stinkende geval per van Gend en Loos naar Thijsse, die in zijn dankbrief met misnoegen kennis geeft van de grote stank die uit het pakje kwam. De stinkzwam is, althans heden ten dage, een zeer bekende gast in onze bossen, en ik kan u verzekeren dat het Engelse Werk in bepaalde jaargetijden nog steeds naar stinkzwammen 'geurt'.

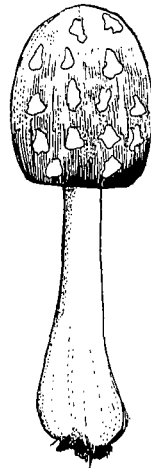

Tek. 1. Een landslakje, *Laciniaria biplicata*. Lengte ca. 21 mm. Naar Gittenberger (Adam). Clausilia's zijn linksgewonden.

De tocht van Heimans voerde hem ook door het stenen poortje dat hij de 'Moordpoort' noemt. Ik ga daar dikwijls doorheen, want heel lang geleden vond ik daar op de natte mossige muurtjes mooie linksgewonden slakjes. Het bleek de soort *Laciniaria biplicata* te zijn die we ook in het Zalkerbos kunnen vinden. Helaas is na de restauratie van de Moordpoort en

verwijdering van een groot deel van de plantengroei geen spoor meer te vinden van deze elegante diertjes. Ingrijpen in ons cultuurlandschap leidt in diverse gevallen tot een verarming van flora en fauna. Tot mijn grote genoegen vernam ik een dezer dagen van een jonge malacoloog in Zwolle dat hij de slakjes nog wel degelijk elders in het Engelse Werk weet te vinden. Ik zal de vindplaats maar liever geheim houden.

Via dit onderaardse stenen gangetje gaan we over een brugje naar het laaggelegen deel vlak bij de spoorwegovergang over de rijweg. Daar groeit nabij en op het terrein van een klein boerderijtje ieder jaar een vrij groot aantal grote exemplaren van de Kleine ruit (*Thalictrum minus*). Op dit punt begint een smal ruiterspad dat vrij dicht langs de spoorlijn loopt, en dat zich in de bosrand voortzet naar het begin van het Engelse Werk.

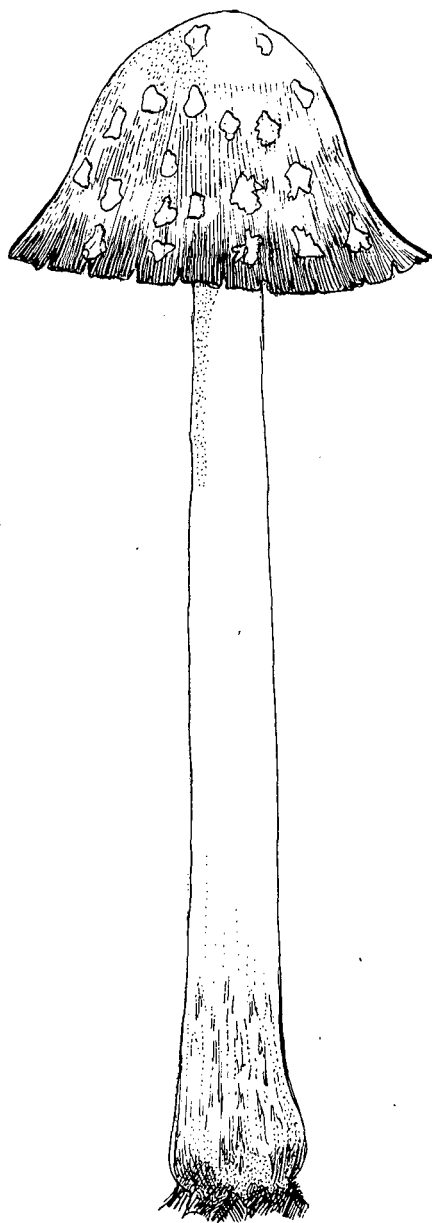
Tek. 2. *Coprinus picaceus*, de spechtinktzwam. Jong exemplaar. Naar de natuur getekend. Afmetingen zie tekst.

Langs dit ruiterspad trof mij een groot aantal paddestoelen waarvan de hoed bij de meeste exemplaren reeds verdwenen was en waarvan de lange dunne witte stelen rechtop hoog staken als devotiekaarsen in een kathedraal. Het viel ons bijzonder op dat de paddestoelen links en rechts van het ruiterspad stonden, over een afstand van meer dan honderd meter.

Daarna hield de vegetatie van de paddestoelen vrij plotseling op. We kregen de indruk dat we te maken hadden met een type inktzwammen dat we nog nooit gezien hadden. We namen een paar exemplaren mee, een jonge paddestoel met nog niet volledig ontplooide hoed en een volwassen exemplaar. Van de beide exemplaren maakte ik tekeningen (zie bijgaande afbeeldingen).

De determinatie met het bekende boek van Cool en Van der Lek leverde weinig moeilijkheden. De soort bleek inderdaad een inktzwam te zijn: de Spechtinktzwam, die opgegeven werd als niet algemeen*. Met de naam Spechtinktzwam had ik eerst wel enige moeilijkheden, maar na bestudering van een aantal zwart-wittekeningen van spechten werd mij het geheel wel duidelijk. Het volgroeide exemplaar had een steel van ca. 20 cm lengte. De diameter van de hoed bedroeg ongeveer 8 cm, en de hoogte van de gewelfde hoed was ongeveer 4 cm. De steel was wit en glad, met een klein aantal schubjes aan de onderzijde. Het verdikte basisdeel van de steel had een diameter van 2 cm. Nabij de hoed was de steel slechts één cm dik. De zeer breekbare steel bleek bij doorbreken hol te zijn. De gewelfde hoed had een bruinachtige kleur met zeer fijne radiale streepjes (ongeveer 13 per centimeter nabij de rand). Aan de rand was de hoed min of meer blauw getint. Op de zeer glibberige buitenkant van de hoed bevond zich een aantal witte stukjes die zeer gemakkelijk van het oppervlak loslieten. Die schubjes bevonden zich ook op de hoed van het jonge exemplaar (zie tekening). De plaatjes van het jonge exemplaar waren blauw-grijs, en die van het uitgégroeide exemplaar veel donkerder. Pas toen ik de paddestoelen ging tekenen bleek mij dat deze objecten uitermate breekbaar waren.

* Morten Lange noemt *Coprinus picaceus* zeldzaam voor ons land en algemener in België. De bekende mycoloog F. Tjallingii heeft volgens schriftelijke mededeling de soort slechts driemaal in zijn leven gezien.

Tek. 3. *Coprinus picaceus*, de Spechtinktzwam. Naar de natuur getekend. Voor afmetingen zie de tekst.

Na deze uitgebreide bespreking van de morfologie van deze inktzwammen wil ik nog het een en ander mededelen over de biotoop van deze paddestoelen. Het bewuste ruiterspad is door de plantsoendienst bestrooid met houtspaantjes en stukjes boomschors. Nu kan men zich

afvragen of de merkwaardige verspreiding van de paddestoelen (*Coprinus picaeus*) bepaald wordt door de invloed der paarden of door de aard van bovengenoemd strooisel. Het is natuurlijk ook niet uitgesloten dat beide factoren een rol spelen bij de vorming van het geschikte milieu van de Spechtinkzwam. Het is ons echter opgevallen dat de strook die met Spechtinkzwammen bezet is, abrupt eindigt terwijl de strooisellaag zich verder langs het ruiterspad voortzet en niet minder wordt. Denkbaar is nu dat het bewuste deel van het ruiterspad sterker verontreinigd is met urine of uitwerpselen der paarden dan de rest van het pad. Dit is een voor de hand liggende veronderstelling want het is bekend dat diverse inktzwam-soorten een sterke voorkeur vertonen voor mestrijke plaatsen. De naam *Coprinus* (copros is mest) hangt hiermee samen.

Het verdere deel van de wandeling leverde weinig opvallends, alleen nabij de Willemsvaart vonden we een flink aantal Parasolzwammen die we maar hebben laten staan hoewel ze een smakelijke maaltijd hadden kunnen leveren.

Adres van de schrijver:

Tekeningen van de schrijver

Foto: Peter van Dam, Zwolle

LITERATUUR:

E. Heimans, (1899). Na een onweer in het park, en een zonderlinge plant. De Levende Natuur, derde jaargang.

C. Cool en H. A. A. van der Lek, (1936). Paddestoelenboek. Deel II.

B. Hubert, (1955). Slakken met een luikje. Zwolsche Courant, 15 juni, 1955.

Tegenstrijdigheden

door J. Landwehr

In het decembernummer 1976 van 'Natura' stelde de heer Zonderwijk een aantal zaken aan de orde betreffende het beheer van wegbermen, het onderhoud van watergangen en het inbrengen van wilde planten in het stedelijk groen. Het gepubliceerde geeft aanleiding tot het plaatsen van een paar kanttekeningen.

Wat betreft het aspect van de verrijking der wegbermen met wilde planten, wil ik herinneren aan de activiteiten die de gemeente Amstelveen reeds in 1960 ondernam bij de aanleg van een verkeersweg. Toentertijd werd het initiatief genomen om de stoffering van de bermen geheel met inheemse planten uit te voeren. Het bermoppervlak bedroeg 6 ha waarvan ongeveer 4 ha in gras zou worden uitgevoerd. De motivatie van dat initiatief was de wilde flora weer een plaats te geven in ons cultuurlandschap en dichter bij de mensen te brengen. Dit initiatief leidde tot opmerkelijke uitkomsten, waaruit twee

belangrijke zaken werden gedestilleerd.

Allereerst werd het bewijs geleverd dat het mogelijk was om de wilde plant door cultuurtechnische middelen een plaats aan te bieden in ons cultuurlandschap, mits men bereid is en deskundig genoeg, om het geschikte milieu in te richten. De tweede uitkomst was van direkter belang. Aangetoond kon worden dat de onderhoudskosten minder waren dan bij de gebruikelijke bermen het geval was. Er was slechts één maaibeurt in de zomer nodig, terwijl een eventuele tweede maaibeurt in één der wintermaanden kon plaats vinden. Een bijkomend voordeel was de mogelijkheid tot werkspreiding. Heel toevallig kwam dit initiatief op het meest geschikte moment, want het steeds groter wordende kostenpakket was voor elke wegbeheerder een bron van zorg. Elke kostenverlagende factor was welkom. Men was dan ook eerder bereid om het weder invoeren van de wilde plant als een bijkomend verschijnsel te accepteren.